

Overlæge Morten Sodemanns takketale i forbindelse med modtagelsen af Retspolitisk Forenings hæderspris, KAFKAT, den 3. maj 2025

Retspolitisk forening har i år valgt at give Kafkatprisen til undertegnede, men den går i virkeligheden til mit tålmodige team, til vores åbenhjertige tolke og de modige patienter, der tør dele deres erfaringer åbent med os. Tak til dem. Vores motto i klinikken er et patientcitater der har mange forståelseslag: "Man skal forstå hvordan det er ikke at blive forstået, for at kunne forstå det". Man forstår ikke hvad der er vigtigt at miste før man selv har prøvet det. Men vi bliver nødt til at prøve at forstå det alligevel. Alt andet er bevidst bespænd.

Følelsen af tilknytning og samhørighed kræver en position, en rolle, en stemme, anerkendelse og respekt – og det sker primært gennem sproget.

Mennesket består af fire dele: kroppen, sjælen, passet og din accent. Hvis der mangler én af dem, så føler man sig ikke som et helt menneske. Man kan bittert tilføje at flygtninge ofte har mistet det hele undtagen accenten. Charlie Chaplin var migrant, men konstaterede i sine erindringer at "På trods af alle mine første classes drømme, så var jeg alligevel altid nr. 2" - man kommer aldrig rigtig med til festen, som sangeren Caroline Henderson bemærkede. Den permanente midlertidighed er dræbende og det politiske miljø har kunne gjort midlertidigheden endnu kortere og endnu længere samtidigt.

Vi bliver medlemmer af et fællesskab gennem sproget, der gør verden forståelig og meningsfuld. Vores liv bliver virkelige gennem sproget. Vi bliver selv synlige og meningsfulde. Uden sproget bliver vi udstødt, marginaliserede og frataget en stemme. Dét er et meget aktivt politisk valg. Men det er et valg der bygger på en usund forståelse af livet som migrant. Sprog er desværre meget mere end sprog. Det vi siger, siger ikke sig selv. Sprog er også et magtmiddel. Jeg ville være stærk på mit eget sprog er noget vi ofte hører patienterne sige. Men når man frarøves sit sprog så frarøves man både styrke og handlekraft.

Hvis du taler til et andet menneske på et sprog går det til hendes hoved. Taler du til hende på hendes modersmål går det til hjertet. Dét i hjertet kræver altid tolk. Sværere er det ikke.

Sproget er som kodeord: man skal kende dem og man skal kunne udtale dem korrekt. Alle kulturer har udspekulerede ord, der afslører om man kan koderne: rødgrød med flødetesten. De hvide i Sydafrika fik flygtninge til at tælle baglæns på Afrikaans. I Sydamerika brugte de spanske kolonialister det spanske ord for persille til at afsløre dem der talte spansk criole. Amerikanerne tvang asiatisk udseende under 2. verdenskrig til at udtale ordet lollapalooza" fordi de vidste at japanere havde meget svært ved at udtale det. Subtilt, udspekuleret og fuldkommen bevidst ondskab.

Jeg var til migrationskonference i Kristiansand i Norge forleden for at holde oplæg - hvor en eritreansk forfatter beskrev hvordan flygtninge ofte mister de sociale bånd der er vigtige når man har brug for støtte og hjælp. I det nye land er flygtninge derfor stærkt afhængige af myndighederne. Men hvor får man hjælp når myndighederne ikke hjælper, men direkte modarbejder eller spænder ben. Som en patient forsigtigt spurgte: Har i så ikke bare nogle små menneskerettigheder til mig? Det er mennesker der fejler, men det er systemerne der

gør det muligt. Mennesker med kasketter har det med at kaste lange skygger som Jens Carl Sanderhoff skriver i sin bog "Sorgorgier".

Under apartheidregimet opstod der en grotesk gruppe af borgere der hvert år efter politiske vinde måtte skifte etnicitet: de såkaldte Kamæleoner – dem man ikke kunne blive enige om hvor hvide de egentlig var. Det afhang af politiske mavefornemmelser, politiske vinde og den offentlige diskurs. I Danmark har man i et forsøg på at ramme især indvandrerkvinder (!) også ramt adopterede, børn af ulandsarbejdere, PhD studerendes børn. Enkeltagerne beskrives af politikerne som "ulykkelige".....men de har selv forårsaget ulykken.

Sindelagssamtaler er det nye sort og det ér komplet sort snak. Men his man udfordrer tilhængerne, så står der flokke af hyæner og ulve klar til at kalde en racist, landsforrædder og det der er værre. Sindelag er et tankesæt og det er som at visse tankesæt har fået præferencer over andre tankesæt. Den skematiske tænkning der præger flertalspolitikken er indsnævret af forståelsesrammer, der udråbes til at være danske værdier, men i virkeligheden er de, med et begreb min antropologdatter introducerede mig til, kun banalnationalisme. Diskussionen på flygtningeområdet og racisme er reelt brudt sammen efter at politikerne har overtaget retorikken og skræmt fagfolk og forskere væk. Efter 16 år må jeg sige at politikerne har vundet det offentlige rum mens fornuften og ordentligheden tabte.

Forståelsesrammer er som tandbørster: vi har alle vores egen som vi er trygge ved men vi ville kaste op hvis vi kom til at bruge en andens tandbørste. Men vi dør ikke af det. "Hvis jeg har 3 problemer så nævner jeg kun de 2 for lægen forstår det jo alligevel ikke", var der en patient der opgivende fortalte. Hun ville ikke stresser lægen og var bange for at miste lægen som kontakt til samfundet. Med en tolk og lidt tillid fandt vi sammen ud af at lægen gerne ville høre om det 3. problem men var bange for at spørge. Når man ikke taler dansk, bliver man behandlet som et barn, var der en ældre patient der konstaterede.

Ligesom man kan passe ekstra meget på sine penge, kan man spare ekstra meget på hjernens ressourcer med små kneb og smutveje. Fordomme og fornægtelse er nogle af de kognitive tricks vores dovne gniherjerne anvender.

Fornægtelse er en raffineret og udbredt reaktion på oplagte systemiske sammenbrud. Et oplagt problem som de fleste hævder, man burde gøre mere ved, galoperende ulighed. »Kernen i fornægtelsen er sætningen: 'Jeg ved det godt,..... men alligevel'. Det er det pseudorationelle akademiske alternativ til den direkte benægtelse. Det er en reaktion, der er forankret i den liberale mainstream, der siger: 'Vi ved udmærket godt, hvor slemt tingene står til'. Men som jo på trods af det alligevel bare fortsætter som *business as usual*«. Fornægtelsen noget andet end fortrængningen. For hvor fortrængningen fungerer ved at skubbe problemerne ind under gulvtæppet, erkender fornægtelsen fuldstændigt, at problemerne er der. Det har bare ikke nogen konsekvenser.

Ulighed er kommet for at blive og det er jo lidt folks egen skyld at de havner i ulykke. De fattige kunne bare arbejde noget mere, de ordblinde skulle bare læse flere bøger, dem på Falster kan jo bare flytte til Gentofte og de fremmede kunne bare opføre sig normalt og de

brune kan jo bare vaske sig lidt mere. Ulighed er en naturkraft, bilder vi os ind, vi kan jo se det i statistikkerne. Det er jo det samme hver gang. Hjernen er nem at snyde, når den vil snydes – man lever ikke længere bare fordi man flytter til Gentofte. Jeg har hørt de øverste ledere i sundhedsmyndigheder konstatere at social ulighed ikke kan afskaffes. Jeg har hørt politikere i sundhedsudvalget sige at social ulighed er for komplekst til politik. Men de har jo selv skabt det? Jeg har hørt læger sige at social ulighed er noget der foregår ude i samfundet...det er noget de andre laver og så er de fattige, syge og fremmede selv skyld i det. Men hvor ligger samfundet hvis det ikke er i sundhedsvæsnet, skolen eller Folketinget? Hvor er det der samfund der skaber ulighed? Vi er alle en del af samfundet – ingen kan fritage sig selv for medansvaret. Som en ung flygtning konstaterede: Der var ingen der ikke hjalp mig.

Vi bruger de fremmede og fattige til at definere os som flertal – man kalder det kontra-identifikation. I virkeligheden er vi jo slet ikke enige om hvad der er dansk, sundt og normalt, så vi definerer os i stedet ved det vi IKKE er, ved at udpege dem vi mener er udanske, usunde og fremmede. Fordomme og opportunisme får frit spil i vores jagt på syndebukke, der styrker flertallet. Men fordomme er lige så forræderiske som dårlig ånde – man kan sjældent lugte sin egen og det er uacceptabelt at kommentere andres dårlige ånde. Diskussionen på flygtningeområdet og racisme er reelt brudt sammen efter at politikerne har overtaget retorikken og skræmt fagfolk og forskere væk. Efter 16 år må jeg sige at politikerne har vundet det offentlige rum mens fornuften og ordentligheden tabte.

Enhver krig udkæmpes tre gange: første gang på slagmarken, anden gang mens man flygter, og resten af livet udkæmpes den i hovedet. De mest alvorlige kampe starter først efter at det sidste skud er løst. Det som flygtninge skal have hjælp til er præcis det som et kinesisk ordsprog siger: "Man kan ikke forhindre sorgens fugle i at flyve hen over dit hoved men man kan forhindre at de bygger rede i dit hår".

Da floderne i Europa sidste år blev tørlagt dukkede der særlige sten op på bunden. Stenene var bevidst blevet placeret der af snedige forfædre som tidlige advarselstegn på kommende fare for tørke og hungersnød. De blev kaldt hungersten. COVID pandemien blotlagde vores mentale hungersten: vores humanitære overskud er faretruende lavt. Vi skal tænke os godt om nu.

Jean Paul Sartre prøvede at få os til at se livets valg når de var der og ikke først når det var for sent: "Jeg har levet et tandløst liv. Jeg har aldrig bidt i noget. Jeg ventede bare. Jeg sparede mig selv til senere. Og nu har jeg lige opdaget at min sidste tand er faldet ud". Storm P konstaterede også knastørt at "De bidende Bemærkninger kommer egentlig først, naar man har mistet **Tænderne**". De sene åbenbaringer er ufarlige. Man skal handle mens man stadig har tænder og tør risikere at få dem slået ud. Hvis vi er bange for os selv bliver vi aldrig klogere.

Men vi mennesker er svære at gøre tilfredse – især når vi er på lang afstand af problemet. Ofte er det budbringeren der får flest tæsk. Fotografen Kevin Carter fik Pulitzerprisen for sit billede af en udmagret lille dreng der sidder sammenbøjet mens en grib sultent betragter ham. Carter blev kritiseret for ikke at hjælpe drengen i stedet for at tage billedet. Carter forsvarede sig med at han faktisk havde jaget gribben væk efter at have taget

billedet og det fly han ankom i medbragte nødhjælp og mad. 4 måneder efter at have modtaget Pulitzerprisen begik han selvmord fordi han ikke kunne leve med kritikken. Billedet kom på forsiden af New York Times og havde en enorm betydning for nødhjælpen blev kraftigt øget dengang. Billeder af virkeligheden er ubehagelige og dem der tager billederne får skylden. Dem der rapporterer fra virkeligheden bebrejdes at de overdriver. Men det skal vi kunne bære. Og priser, som Kafkatten, er med til styrke troen på at vi gør det rigtige, men det er også med til at vaccinere mod den modstand der er mod feltet.

Kafka sagde at selvom lægen har et navn på din sygdom er det ikke sikkert han ved hvad du fejler. Sådan har jeg det hver dag når jeg taler med nye flygtninge med nye måder at være syge på. Det eneste jeg og mine kolleger kan gøre er at lytte nysgerrigt, undersøgende og forsøge at skabe holdbare vilkår for kroppen, sjælen, passet og accenten. Og så undgå at sorgens trækfugle bygger rede i flygtningenes hår.

Tak for prisen, der står på skuldrene af de mange modige patienters og deres fortællinger og mit tålmodige team der lytter og formidler dem. Tak til alle dem der har bidraget til at fastholde begreber som sikkerhed, tilhør, anerkendelse, ligebehandling og retfærdighed som bærende i et velfærdssamfund